
■ Internationell politik: hemmaplan och bortaplan

CHRISTER JÖNSSON¹

ABSTRACT

International Politics: Home and Away Games. International Politics has been characterized as an American social science. This article traces the early development of the discipline in Sweden in the shadow of US hegemony. The advantages and disadvantages of the Swedish decision to keep International Relations (IR) within the broader discipline of Political Science are discussed. Recalling the early tensions between International Politics and Peace and Conflict Research, the author identifies some prominent traits in the development of Swedish IR in recent decades. Finally, broader developments in IR research generally are outlined in terms of consecutive debates, continuously broadening research themes, fashions, reaction to dramatic events in the world, and dialectics between paradigms emphasizing anarchy or order.

Internationell politik brukar beskrivas som en relativt ung ämnesgren inom statsvetenskapen. Den första lärostolen inrättades i Aberystwyth 1919. Även om dess innehavare 1936-47, E.H. Carr, räknas som en av ämnets pionjärer, är det först efter andra världskriget som internationell politik eller internationella relationer (IR) blev en etablerad akademisk disciplin. Samtidigt flyttades tyngdpunkten till USA, inte minst genom utvandring från det krigshärjade Europa. Centralgestalten Hans Morgenthau är det mest välkända exemplet.

Den amerikanska dominansen i efterkrigstidens utveckling av ämnesområdet föranledde Stanley Hoffmann (ytterligare en utvandrad europé) att i en uppmärksammat artikel karakterisera internationell politik som "en amerikansk samhällsvetenskap". USA-dominansen var enligt Hoffmann resultatet av sammanfallande intellektuella, politiska och institutionella faktorer. De intellektuella bakgrundsfaktorerna innefattade såväl övertygelsen om att alla problem kan lösas med hjälp av vetenskaplig metod som inflödet av talang genom immigration av forskare från olika delar av världen. Politiskt sett återspeglade den amerikanska dominansen inom området USA:s ledande roll i världen efter andra världskriget. Slutligen bidrog flera institutionella faktorer – såsom utbyte mellan universitet och offentlig förvaltning genom så kallade "in-and-outers", generösa stiftelser som finansierar forskning inom internationella relationer och flexibiliteten i det amerikanska universitetssystemet (Hoffmann 1977).

¹ Christer Jönsson är professor i statsvetenskap vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. E-post: Christer.Jonsson@svet.lu.se

Vid 1980-talet mitt drog Kalevi Holsti (som har finska föräldrar) slutsatsen att internationell politik präglades av ett anglo-amerikanskt intellektuellt "kondominium". Något genuint internationellt forskarsamfund fanns inte enligt Holsti. Endast amerikanska och brittiska forskares arbeten fick spridning över hela världen. Amerikaner och briter hade blivit teoriproducenter, medan forskare i övriga världen fick nöja sig med rollen som teorikonsumenter (Holsti 1985). Mer än ett decennium senare bekräftade Ole Waever (1998) i stort sett denna bild av ett teoriproducerande centrum i USA och en teorikonsumerande periferi i Europa.

Denna USA-hegemoni har förvisso försvagats sedan dess. Speciellt i Europa har forskningsaktiviteten ökat, nya europeiska sammanslutningar har bildats, paneuropeiska konferenser i internationella studier förekommer regelbundet sedan 1992, och *European Journal of International Relations* har sedan starten 1995 etablerat sig som en av de främsta inom ämnesområdet. Ändå behåller de USA-baserade tidskrifterna sin ledande ställning, och där utgör amerikanska forskare en överväldigande majoritet bland författarna. I genomsnitt 88 procent av artikelförfattarna i *International Organization*, *International Studies Quarterly*, *World Politics* och *International Security* var t ex amerikaner under perioden 1970-95 (Waever 1998: 697). Och USA-baserade ISA:s (International Studies Association) årliga konferenser samlar fortfarande den ojämförligt största och förnämsta skaran forskare och förläggare.

Sverige på världskartan

Var hamnar då lilla Sverige i detta globala landskap? Låt mig göra ett försök till en personlig betraktelse över de fyra decennier jag ägnat mig åt internationell politik. I februari 1967 anställdes jag som amanuens på Statsvetenskapliga institutionen i Lund, som då dominerades av det nationella kommunalforskningsprojektet. Ungefär samtidigt bemyndigade Kungl. Maj:t dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet Ragnar Edenman att tillkalla högst fem sakkunniga för att utreda frågor rörande formerna för forskning och utbildning vid universitet och högskolor i internationell politik. Till sakkunniga utsågs folkrättsprofessor Hilding Eek, ordförande, sociologiprofessor Edmund Dahlström, fysikern Tor-Ragnar Gerholm, statsvetaren Hans F. Petersson, båda biträdande professorer, samt kanslirådet Bengt Christer Ysander. I december 1969 avgav denna grupp, som antagit namnet 1967 års kommitté för internationell politik, sitt betänkande (SOU 1969: 61).

Kommitténs majoritet föreslog inrättandet av internationella relationer som ett självständigt läroämne, som skulle bedrivas vid en för samtliga universitet gemensam institution. Utan att föreslå någon exakt förläggningsort för en riksinstitution understök de sakkunniga Stockholm-Uppsala-regionens lämplighet. Här fanns t ex de redan etablerade forskningsinstituten Utrikespolitiska institutet, SIPRI och Försvarets forskningsanstalt.

Mot detta majoritetsförslag reserverade sig Hans F. Petersson, som fö var den lärare som introducerade och inspirerade mig i ämnesområdet. HF, som han var känd som i Lund, förordade att utbildning och forskning skulle bibehållas inom existerande ämnen för att bevara den specialisering och fördjupning som behövs. Han rekomm-

menderade en förstärkning och utbyggnad av de internationella grenarna av existerande ämnen i kombination med tvärvetenskapliga seminarier.

I remissbehandlingen fick HF:s förslag mest stöd. Den riksinstitution, som majoriteten förespråkade, blev aldrig av. Internationell politik fortsatte av vara en del av statsvetenskapen, internationell ekonomi en del av nationalekonomin osv. Sverige hade därmed gjort ett vägval, som skilde sig från stora delar av den anglosaxiska universitetsvärlden, där internationella relationer hade fått status som eget, gränsöverskridande ämne.

Vid den här tidpunkten hade det bara producerats ett fåtal svenska vetenskapliga verk inom internationell politik. Två pionjärer förtjänar att omnämnas. Nils Andrén, som disputerat 1947 i Uppsala på en avhandling om den klassiska parlamentarismens genombrott i England, tog på 1960-talet ledningen i strävandena att på nordisk bas skapa förutsättningar för en kvalificerad vetenskaplig miljö inom internationell politik. Tillsammans med Erling Bjöl i Danmark, Jan-Magnus Jansson i Finland och John Sanness i Norge tog han initiativet till en nordisk engelskspråkig tidskrift, *Cooperation and Conflict*, vars första årgång utkom 1965.

Året därpå var Nils Andrén med om att bilda Nordiska samarbetskommittén för internationell politik, inklusive konflikt- och fredsforskning, lydande under Nordiska ministerrådet. Detta otympliga namn med sin prägel av kompromissprodukt förkortades under 1980-talet till NORDSAM, och sedan Nordiska ministerrådet tagit sin hand från organisationen omvandlades den 1993 till dagens NISA (Nordic International Studies Association) med individuellt medlemskap. I sina olika skepnader har organisationen hela tiden haft huvudmannskapet för *Cooperation and Conflict*, som nu går in på sin fyrtioandra årgång, publiceras av det ansedda förlaget Sage och har skaffat sig en solid position i den internationella tidskriftsfloran.

Nils Andrén, som under flera decennier hade viktiga uppdrag på Utrikespolitiska institutet och var dess styrelseordförande 1985-91, verkade även som statsvetarprofessor vid Stockholms och Köpenhamns universitet samt forskningschef för FOA:s institution för säkerhetspolitik. Hans många skrifter om svensk och nordisk utrikes- och säkerhetspolitik och hans reflektioner kring själva säkerhetsbegreppet har inspirerat flera forskare. Nils hade också en ovanlig förmåga att bygga broar mellan akademiska analytiker och praktiker i departement och förvaltning (jfr Leifland m fl 1997).

I Lund verkade en annan av ämnesområdets pionjärer. Hans F. Peterssons avhandling *Power and International Order* (1964) får räknas som en modern svensk klassiker, som fortfarande kan rekommenderas för läsning av en ny generation forskare. Här kartläggs olika tankeskolor kring det internationella systemets organisering efter första världskrigets slut. Hans systematiska och detaljerade studie av tankeskolor tål väl att jämföras med Robert A. Levines ungefär samtidigt utkomna *The Arms Debate* (1963) men fick inte samma internationella uppmärksamhet.

HF publicerade sig inte lika flitigt som Nils Andrén, men dessa båda pionjärer hade vissa gemensamma drag. Dels hade de båda fått värdefulla impulser i sitt avhandlingsarbete från längre utlandsvistelser, Andrén i Cambridge och Petersson vid Yale. Dels bidrog båda till en återväxt inom ämnesområdet. I Stockholm disputerade t ex Krister Wahlbäck 1964 på avhandlingen *Finlandsfrågan i svensk politik 1937-1940*, och i Lund kom 1970 Mats Bergquists avhandling *Sverige och EEC. En statsvetenskaplig studie av fyra*

åsiktsinriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961-62. Såväl Wahlbäck som Bergquist har kombinerat sitt akademiska intresse med UD-karriär och fungerat som viktiga förbindelselänkar mellan de två kulturerna.

Successionen i Stockholm och Lund säkrades genom Kjell Goldmann och Lars-Göran Stenelo. Goldmann, som disputerade 1971 på avhandlingen *International Norms and War Between States*, blev efter en sejour som forskningschef på Utrikespolitiska institutet professor i Stockholm 1978. Stenelo försvarade sin doktorsavhandling *Mediation in International Negotiations* 1972, och 1983 efterträdde han Nils Stjernquist som statsvetarprofessor. I jämförelse med andra lärosäten var således internationell politikens status som en central del av statsvetenskapen tidigt etablerad och aldrig ifrågasatt i Stockholm och Lund. Det finns följande intressanta paralleller mellan Goldmanns och Stenelos akademiska ledarskap. Båda åtog sig under lång tid uppdraget som dekan, Goldmann 1986-95 och Stenelo 1990-99. Och båda har i sin forskning orienterat sig från renodlad internationell politik mot internationaliseringens och globaliseringens dynamik och implikationer för demokrati.

Sveriges vägval: för- och nackdelar

Att som jag lägga tonvikten vid 1960-talet som något slags begynnelsepunkt och vägskäl kan givetvis diskuteras. Man skulle kunna hävda, att den svenska statsvetenskapen föddes i den internationella politikens tecken, i så måtto att den skytteanska lärostolen i vältalighet och statskunskap instiftades i Uppsala 1622 i syfte att utbilda tjänstemän för att kunna fylla den svenska stormaktsrollen. I den skytteanske professors uppdrag låg således att utbilda svenska diplomater med kunskaper och retoriska färdigheter i klass med deras europeiska motparter.

Andra skulle kunna utnämna den kontroversielle skytteanske professorn Rudolf Kjellén till ämnesområdets svenske fader. Kjellén myntade termen geopolitik i en artikel 1899. Några år senare vann den spridning i Tyskland och kom i vanrykte då den införlivades i nazismens ideologi. Men i sin mest generella betydelse som en syntes av geografiska och statsvetenskapliga perspektiv har geopolitik skaffat sig en bestående plats i den internationella politikens vokabulär (jfr Falkemark 1992).

Ändå kan man med fog förlägga berättelsens begynnelse till 1960-talet, så tillvida att det är då det akademiska studiet av internationell politik – utan utilitaristiska eller ideologiska förtecken – tar fart. Och då är det inte svenska utan framför allt anglosaxiska inspirationskällor och grundpelare som man bygger vidare på.

Vad har då vägvalet vid 1960-talets slut – att bibehålla internationell politik inom statsvetenskapen snarare än att ge området status som eget ämne – betytt för dess utveckling? I en tidigare artikel (Jönsson 1993) har jag argumenterat för att denna svenska och skandinaviska modell kan ha vissa fördelar, att det finns påtalade brister i den amerikanska teoriproduktionen, och att centrums svaghet kan vändas till periferins styrka i ett slags intellektuell jujitsu. Även om artikeln kan ses som ”pep talk” till forskare med medvetna eller omedvetna mindervärdeskomplex i skuggan av den amerikanska hegemonin, förtjänar några av argumenten att helt kort upprepas.

Under det kalla kriget utvecklade amerikanska forskare ett bilateralt, symmetriskt perspektiv på internationella relationer. Relationerna mellan de två supermakterna

USA och Sovjetunionen dominerade forskningsagendan. Det kalla krigets slut blev därmed en större omställning för det amerikanska än för det svenska och nordiska forskarsamfundet. Multilateralism och asymmetriska relationer har alltid stått i centrum för den lilla statens uppmärksamhet. Småstatsperspektivet och den svages möjligheter till inflytande (se t ex Lindell & Persson 1986, Goldmann 1979), multilaterala förhandlingar (se t ex Lindell 1988, Stenelo 1972) och asymmetrisk krishantering (Sundelius & Stern 1992) är naturligare forskningsämnen i Sverige än i USA.

Vidare har bibehållandet av internationell politik inom statsvetenskapen i Sverige bidragit till större intresse för kopplingarna och de flytande gränserna mellan utrikes- och inrikespolitik än i USA, där internationella relationer oftast har status som självständigt ämne. Medan den amerikanska akademiska kulturen ger incitament till stark specialisering, premieras mångsidiga generalister i det svenska systemet. Ensidig områdesspecialisering eller oförsonliga skolstrider är ovanligare i Sverige än i USA. Den andra sidan av samma mynt är att svenska forskare förefaller ha lättare att syntetisera idéer och insikter från skilda forskningstraditioner.

Ur andra aspekter är det svenska forskarsamfundet underlägset det amerikanska. Den mest uppenbara handlar om storlek. Även om internationell politik har upplevt en enastående tillväxt sedan 1960-talets slut, är det sammanlagda antalet forskare inte mycket större än på ett par stora amerikanska universitet. Dock har det tidigare ensidiga beroendet och utbytet med USA brutits i och med att kontaktytorna med andra länder, speciellt inom Europa, har breddats och stärkts.

På en viktig punkt ligger vi efter USA – utbytet mellan teoretiker och praktiker. I USA är ”in-and-outers” vanliga – personer som växlar mellan å ena sidan akademiska och å andra sidan administrativa eller politiska positioner. Vi har ingen motsvarighet till en Henry Kissinger, Madeleine Albright eller Condoleezza Rice. Däremot har man så länge jag kan minnas försökt finna vägar till ökat utbyte mellan utrikesförvaltningen och forskningen inom internationell politik. Under en tid på 1970- och 1980-talet arrangerades återkommande seminarier med forskare och UD-tjänstemän på olika aktuella teman. Jag minns särskilt ett sådant som fick en smått komisk inramning, eftersom alla forskare i sin strävan att anpassa sig till den diplomatiska klädkoden uppträdde i finkostym och slips, medan UD-tjänstemännen i sina försök att se ut som slarviga akademiker kom i uppknäppta sportskjortor. De här träffarna gav möjlighet till värdefulla meningsutbyten men ledde knappast till någon fördjupad samverkan. Det finns exempel på att forskare ”lånats ut” till UD och att UD-tjänstemän placerats på en universitetsinstitution under begränsad tid, men det rör sig om sporadiska snarare än regelbundna utbyten.

Den senaste i raden av utredningar kring relationerna mellan UD och forskarsamfundet, den s k Omvärldsanalysutredningen under Bengt Säwe-Söderbergs ledning, innehåller den gängse kombinationen av välvillig retorik och brist på konkreta förslag till samverkan. Det talas t ex om att ”UD bör initiera och finna bra former för ett samlat utbytesprogram med intresserade universitet” och att ”UD/Regeringskansliet bör överväga delaktighet i ett doktorandprogram” (Ds 2004:46:14). Samtidigt saknar UD såväl tid som resurser att gå från ord till handling.

Internationell politik och fredsforskning

Vid 1960-talets mitt initierades tvärvetenskapliga seminarier i freds- och konfliktforskning vid universiteten i Lund, Uppsala, Göteborg och Stockholm. Seminarierna kom till på studenternas egna initiativ och leddes i regel av personer som själva höll på med sin forskarutbildning. Bildandet av fredsforskningsinstitutet i Oslo, PRIO, 1959 tjänade som förebild, och Johan Galtung var en ledande inspiratör.

När regeringen vid 1980-talets början beslutade sig för att inrätta en professur i freds- och konfliktforskning, utbröt en animerad diskussion kring ämnesidentitet. Skulle fredsforskningen ses som en del av internationell politik och därmed statsvetenskap eller som ett eget ämne med tydliga särdrag? Kjell Goldmann inledde en debatt i *Statsvetenskaplig tidskrift* (1981: 29-34) med följande resonemang: "Internationell politik är ett huvudområde inom statsvetenskapen och fredsproblemet dominerar studiet av internationell politik. Alltså är fredsforskning en huvudinriktning inom statsvetenskapen." När man försöker framställa fredsforskning som något principiellt nytt, hävdade Goldmann, är de utmärkande dragen dels ett "antüimperialismperspektiv" på förutsättningarna för fred och ett fördömande av realismens "maktbalansparadigm", dels en aktivistisk hållning till politiken.

Goldmann fick visst eldunderstöd av den norske statsvetaren Øyvind Østerud, som menade att institutionaliseringen av fredsforskningen på 1950- och 1960-talet syftade till att ge freds rörelsen akademisk legitimitet under det kalla kriget. Att kalla sig fredsforskare hade med gruppidentitet att göra – fredsforskning kunde ses som "movement" och "community".

Fredsforskarna Peter Wallensteen och Håkan Wiberg poängterade i sina repliker till Goldmann fredsforskningens tvärvetenskapliga karaktär som det främsta argumentet för dess organisatoriskt fristående ställning. I början av 1970-talet var visserligen internationell politik och statsvetenskap representerade vid de flesta fredsforskningsinstitutioner i världen, påpekade Wiberg, men det var också historia, sociologi, ekonomi, internationell rätt och andra ämnen – i genomsnitt ungefär sju discipliner vid varje institution. Wallensteen betonade behovet av kraftsamling: "Fredsforskning inom statskunskapen skulle förmodligen aldrig komma att uppfattas som det centrala inslaget i denna vetenskap. Så har det hittills inte varit, och inget tyder på någon snart förestående förändring."

När professuren i fredsforskning väl var utlyst med placering vid Uppsala universitet och Kjell Goldmann och Peter Wallensteen var huvudsökande, övergick debatten till öppen strid. Två av de sakkunniga, Knut Midgaard och Hans F. Petersson, förordade Goldmann och ansåg att Wallensteen inte nådde upp till dennes nivå "när det gäller klarhet, stringens och öppenhet i den vetenskapliga redovisningen och diskussionen". Den tredje sakkunnige, Erik Allardt, placerade däremot Wallensteen i främsta rummet med motiveringen att endast han var genuin fredsforskare. Goldmann, menade Allardt, hade säkerhetspolitik och internationella relationer som specialitet och hade "inte i sin forskning visat en sådan inriktning att han otvetydigt kunde sägas ha en klar kompetens på freds- och konfliktforskningens område" (*Statsvetenskaplig tidskrift* 1982: 305-15).

Medan regeringen, som på den tiden utsåg professorer, övervägde sitt ställningstagande, fördes en intensiv och stundtals från diskussion i medierna och ute på institutionerna kring frågeställningen vem som kan och inte kan kalla sig fredsforskare. Regeringens beslut, som lät vänta på sig länge, blev oväntat och ovanligt: man drog tillbaka tjänsten med löfte om att istället inom en snar framtid utlysa *två* professurer i freds- och konfliktforskning.

Hela denna process lämnade en bitter eftersmak och bidrog inte till harmoniska relationer mellan internationell politik och fredsforskning. När väl de utlovade professurerna utlystes i Uppsala och Göteborg, sökte inte Goldmann. Först 1985 kunde Peter Wallensteen tillträda professuren i Uppsala och ekonomisk-historikern Björn Hettne i Göteborg, där ämnet fick beteckningen freds- och utvecklingsforskning.

Nu är dessbättre stridsyxorna sedan länge nedgrävda, och svenska forskare inom internationell politik och freds- och konfliktforskning ägnar sig mera åt att slå broar än att gräva vallgravar. Identitetsfrågan har tappat sin aktualitet, och idag kan det vara svårt att klart särskilja de två forskningstraditionerna. Tvärvetenskapliga kontakter ter sig lika naturliga för båda, och det är ofta institutionstillhörigheten snarare än forskningsprodukterna som avgör vilken etikett enskilda forskare förses med.

De senaste decenniernas utveckling

Den kanske viktigaste utvecklingen på senare tid är att internationell politik blivit en vital del av statsvetenskapen på alla svenska universitet och flera högskolor. Så sent som 1988, då Bengt Sundelius och jag fick i uppgift att skriva en översikt över internationella studier i Sverige för ISA:s World Assembly of International Studies, konstaterade vi att det fanns en kritisk massa på endast tre ställen: Lund, Stockholm och Göteborg (Jonsson & Sundelius 1988:6-7). Vetenskapsrådets (HSFR:s) utvärdering av svensk statsvetenskaplig forskning från 2002 kunde däremot notera att "research in international relations can be found at all regular political science departments".

It is a prominent and thriving field in Lund, an important field in Stockholm and Göteborg (and in relative terms also in Linköping), and is present in good shape in Uppsala. (VR 2002:116)

Bland högskolorna uppmärksammades speciellt Södertörn, som ansågs ha kompetensen att ta upp konkurrensen med mera etablerade institutioner i en nära framtid. Utvärderarna betonade också att svensk forskning inom internationell politik präglas av betydande pluralism, i fråga om ämnesval såväl som metod.

Svenska forskare har också i ökande grad kommit att inlemmas i internationella nätverk. På 1970-talet var det ovanligt att svenska forskare publicerade sig internationellt; idag är det relativt vanligt. Det är också värt att notera att den förste redaktören för den nybildade *European Journal of International Relations* var en svensk, Walter Carlsnaes, som också var medredaktör för den inflytelserika *Handbook of International Relations* (Carlsnaes m fl 2002).

I takt med att internationell politik spritts över landet och internationaliserats har även samarbete över disciplingränserna ökat. Man kan t ex peka på två större forskningsprojekt i samarbete mellan statsvetare och historiker under senare tid. "Sverige

under det kalla kriget" (SUKK) har sedan 1990-talets slut engagerat statsvetare från Göteborg och historiker från Stockholm och har resulterat i ett stort antal publikationer (se www.santerus.com/sida.asp?sida=2). Projektet "Stable Peace" bedrevs under 1990-talet i samarbete mellan statsvetare och historiker i Lund och kom efterhand att inbegripa även israeliska, amerikanska och brittiska forskare (se Kacowicz m fl 2000).

Politisk psykologi är en annan gränsöverskridande kombination som attraherat forskare inom internationell politik. Jag räknar mig själv till dessa och har tillsammans med flera andra haft Alexander George som förebild och mentor. Medan jag tillämpat idéer från kognitiv teori företrädesvis på internationella förhandlingar (Jönsson 1990, 2001), har t ex Bengt Sundelius och Eric Stern studerat gruppdynamik i utrikespolitiskt beslutsfattande i ett internationellt projekt (se Hart m fl 1997) och flera IR-forskare som ägnat sig åt identitetsstudier har haft socialpsykologi som en av flera inspirationskällor (se Petersson & Robertson 2003).

Riksbankens Jubileumsfond inrättade år 2000 en ny områdesgrupp med ansvar för forskning om kultur, säkerhet och hållbar samhällsutveckling i syfte att initiera gränsöverskridande forskning om nya mönster och sammanhang i en globaliserad värld (se Hettne 2001, Lundmark 2003). Intresset för globaliseringsprocesser har medfört inte bara intensifierat samarbete över ämnesgränserna utan även mellan statsvetenskapens olika grenar. Det blir i dagens värld allt mindre meningsfullt att dra skarpa gränser mellan inrikes- och utrikespolitik. Inte minst den livaktiga forskningen kring EU rör sig i gränslandet mellan komparativ och internationell politik.

Listan över gränsöverskridande samarbete kan förvisso göras mycket längre än denna summariska exemplifiering. Dock kan man notera ett iögonfallande exempel på bristande samverkan. Medan internationell politisk ekonomi (IPE) blivit en blomstrande och expansiv del av den anglosaxiska IR-forskningen, förblir samarbete mellan statsvetare och ekonomer relativt sällsynt i Sverige. Genom att nationalekonomi och statsvetenskap har utvecklats i olika riktningar har kontaktytorna blivit mindre. Organiserat samarbete i forskningsprojekt har främst skett med företagsekonomer, i första hand inom ramen för SCORE (Stockholm Centre for Organizational Research) och har då gällt utvecklingen av internationella normer och "soft law" (Mörth 2004, Djelic & Sahlin-Andersson 2006) samt europeiseringen av nationell förvaltning och politik (Jacobsson & Sundström 2006). Däremot har IPE som undervisnings- och forskningsområde inte fått riktigt fotfäste i den svenska akademiska miljön.

Inom svensk statsvetenskap har internationell politik sammanfattningsvis expanderat, breddats och diversifierats under de senaste decennierna. Ett uttryck för denna utveckling är framställningen av läromedel på svenska. När jag började undervisa vid 1960-talets slut fick studenterna på nybörjarstadiet hålla till godo med två tunna böcker på svenska, båda översatta från andra nordiska språk. Det var Erling Bjöls *Internationell politik* (1968) och Johan Galtungs *Fredsforskning* (1967). På högre nivåer var det anglosaxisk litteratur som gällde.

Med mina lundakollegor Ole Elgström och Magnus Jerneck började jag på 1980-talet diskutera möjligheten att tillsammans skriva en lärobok baserad på våra gemensamma erfarenheter från undervisningen i internationell politik. Vår bok kom ut 1986 och blev snabbt kurslitteratur över hela landet. En andra, omarbetad och utökad upp-

laga kom ut 1992. Även den blev snart omsprungen av den snabba utvecklingen inom ämnesområdet och händelseutvecklingen i världspolitiken.

Därför är det glädjande att den nya generationen IR-forskare från hela landet samverkat i utarbetandet av en ny, uppdaterad och mycket fyllig lärobok (Gustavsson & Tallberg 2006). Den redogör för ämnesområdets teoretiska perspektiv, för den vetenskapliga debatten och för det aktuella forskningsläget inom olika sakområden. Med en sådan introduktionsbok är det lätt att hysa optimism beträffande nyrekryteringen till och den framtida utvecklingen av svensk IR-forskning.

Världen och vi

Jag har i denna krönika medvetet valt att anlägga ett svenskt perspektiv. Betraktelser över ämnesområdets utveckling generellt finns det gott om; man kan t ex med fördel vända sig till den nyss nämnda läroboken. Däremot förefaller de tidiga utvecklingslinjerna och vägvalen i den svenska IR-miljön vara mindre kända bland yngre forskare. Låt mig ändå avslutningsvis höja blicken från närmiljön och göra några personliga reflektioner kring internationell politik i ett vidare perspektiv.

Ett vanligt sätt att beskriva ämnesområdets historia är i termer av *en serie debatter*. Den första, mellan idealister och realister under mellankrigstiden, utföll till realisters fördel efter erfarenheterna av det andra världskriget. En andra debatt ställde traditionalister mot behavioralister under 1950- och 1960-talen och gällde värdet av vetenskapliga metoder med naturvetenskaperna som ideal. Under 1970- och 1980-talen fördes en tredje debatt mellan realism, liberalism och marxism som konkurrerande perspektiv. En fjärde debatt, som ännu pågår, handlar om vetenskapsteoretiska grundantaganden och ställer positivister mot konstruktivister. Lägg därtill att man till alla -ismer och -ister kan tillfoga prefix som "neo-" och "post-", så får vi en brokig väv av överlappande och återkommande diskussioner.

Den formen av etikettering är kanske inte den mest klagörande beskrivningen av forskningsområdets utveckling. Ett alternativt sätt att skriva historien är i termer av *en kontinuerlig breddning av tematiken*. Under det kalla kriget stod säkerhetsproblematiken i centrum. Kärnvapenstrategier, avskräckning och rustningskontroll betraktades som "high politics", medan andra aspekter av internationella relationer reducerades till "low politics". Från att ha varit en perifer aspekt i det perspektivet kom internationell politisk ekonomi efterhand att uppgraderas till ett centralt forskningsfält. Global miljöpolitik, mänskliga rättigheter, terrorism och genusfrågor är senare exempel på breddad IR-tematik.

I likhet med andra grenar av samhällsvetenskapen har internationell politik gått genom *olika modevågor*, ett annat sätt att beskriva områdets utveckling. Exempelvis blev komparativ utrikespolitik ett mode eller stridsrop i amerikansk forskning under sent 1960-tal och tidigt 1970-tal – "fad, fantasy, or field?" som James Rosenau (1968) tidigt ställde frågan. Genom att ställa samman stora databaser med utrikespolitiska händelser (foreign policy events) som beroende variabler och en lång rad oberoende variabler som storlek, militär och ekonomisk styrka, styrelseform och alliansmönster ville man få fram generaliseringsbar kunskap om utrikespolitiskt beteende. PRINCE (Programmed International Computer Environment), IBA (International Behavior

Analysis) och CREON (Comparative Research on the Events of Nations) var några av de förkortningar som växte fram för att beteckna databaser och forskargrupper i USA. Bristande resurser i kombination med en stor portion skepsis till hela satsningen gjorde att denna modevåg aldrig fortplantade sig till Europa. Resultaten av denna stora och dyra insats blev också blygsamma. "Paradigm lost" var en av de medverkande forskarnas vitsiga men nedslående slutomdöme (Kegley 1980).

På 1980-talet kom internationella regimer på modet. Det blev inne att studera de normativa arrangemang som trots allt fanns i den anarkiska internationella miljön, de öar av ordning som fanns i oordningens ocean. En otaliga gånger återopad definition på regim, som fått bära Stephen Krasners (1982) namn men som egentligen var en kompromissprodukt från en stor konferens på temat, lyder: "principles, norms, rules and decision-making procedures around which actor expectations converge in a given issue-area". Intresset för internationella regimer utvecklades i olika riktningar. Det ledde till en omfattande diskussion kring "hegemonisk stabilitet" – behöver regimer en dominerande makt som garanterar, och kan regimer överleva hegemonens förlorade maktposition? Empiriskt koncentrerades intresset till USA:s roll i de regimer som skapades efter andra världskrigets slut och frågan om USA:s maktposition höll på att gå förlorad. Historikern Paul Kennedys bästsäljare *The Rise and Fall of the Great Powers* (1987), som förutsåg USA:s nedgång, gav bränsle åt debatten. I boken *Bound to Lead* argumenterade statsvetaren Joseph Nye (1990) för USA:s fortsatta dominans, inte minst i kraft av "soft power". Som Nye en gång uttryckte det: "I was right, but Paul got the royalties...". Andra utlöpare av regimstudierna var ett nyvaknat intresse för normer, normskapande och normentreprenörer samt för institutioner och institutionalisering på det internationella planet.

Under 1990-talet och över millennieskiftet har globalisering blivit det mest framträdande modeordet. Själva ordet globalisering har blivit det kanske mest globaliserade fenomenet i dagens värld. Även om forskarna inte kunnat enas om någon enhetlig, allmänt accepterad definition av globalisering, har det utvecklats till ett vittförgrenat forskningsfält. Antalet institut och vetenskapliga volymer med ordet globalisering i titeln har växt lavinartat. Med nya ord som "avterritorialisering" och "flödesrum" försöker man fånga politikens nya villkor, och frågan om demokrati kan lösas från sin nationella inramning och utvecklas på global nivå har kommit att engagera många statsvetare.

Ytterligare ett sätt att beskriva ämnesområdets utveckling är att relatera den till *händelser i världspolitiken*. Forskningsagendan sätts inte enbart av inomvetenskapliga hänsyn eller modesvängningar utan bestäms i hög grad av vad som sker på den globala arenan. Utvecklingen av kärnvapen och koncentrationen av nukleär militär kapacitet hos två rivaliserande supermakter satte sin prägel på forskningen under de första decennierna efter andra världskriget. Spelteorin, som i sin enklaste form utgår från två aktörer i en symmetrisk relation och som kan påvisa att individuell rationalitet inte alltid leder till kollektivt rationella lösningar, fick ett uppsving. Thomas Schellings och Anatol Rapoport's banbrytande insatser var inspirerade av denna problematik, och kring begreppet avskräckning växte en rik och varierad litteratur fram. Kuba-krisen 1962, då världen kom närmare ett kärnvapenkrig än någonsin tidigare, ökade förklarligt nog intresset för krishantering som forskningsområde.

I kölvattnet av de återkommande oljekriserna med början 1973 hamnade begreppet interdependens på central plats. USA, som tidigare ansett sig osårbart, visade sig vara synnerligen sårbart för OPEC:s prishöjningar och produktionsminskningar på samma sätt som övriga delar av den industrialiserade världen. Robert Keohane och Joseph Nye (1977) lanserade "complex interdependence" som en alternativ idealtyp till den förhärskande realismen i en bok, som fick stort genomslag. I en värld präglad av ömsesidigt beroende finns det ett flertal länkar mellan staterna utanför regeringarnas kontroll, militär säkerhet är inte nödvändigtvis den viktigaste sakfrågan, och inflytande baseras inte företrädesvis på militär styrka utan beror på sakfrågan ("issue-specific power").

Berlinmurens fall 1989, sovjetimperiets slutliga sammanbrott och det kalla krigets slut var en historisk vändpunkt, som föranledde mycken självvranssakan och ledde IR-forskare in på delvis nya banor. En fundamental fråga var givetvis varför praktiskt taget ingen ledande IR-forskare hade förutsett denna utveckling. Ett vanligt svar var att man fokuserat alltför snävt på det kalla krigets specifika problem och förutsättningar och inte tillräckligt uppmärksammat de långa historiska utvecklingslinjerna. Ett nyvaknat intresse för historia bland IR-forskare blev därmed en av konsekvenserna av det kalla krigets slut. Immanuel Kants tes om den demokratiska freden fick ny näring genom den demokratiseringssvåg som följde på sovjetimperiets sönderfall och kom efterhand att betraktas som näst intill en empiriskt belagd naturlag. Skeptiska historiker menade dock att statsvetarna tänjde på begreppen och att sambandet mellan demokrati och fred snarast borde uttryckas som "sort of democracies sort of don't fight each other".

Terrordåden den 11 september 2001 beskrivs ofta som en ny historisk vändpunkt. Utöver att ha stimulerat intresset för terrorism som fenomen i världspolitiken riktade denna dramatiska händelse forskarnas uppmärksamhet mot två förändringsprocesser i dagens värld: transnationalisering och framväxten av nya organisationsformer. Transnationalisering innebär ökande flöden och relationer över statsgränserna bortom statens kontroll; nätverk blir i det sammanhanget en allt vanligare organisationsform. Allt fler intressen organiserar sig över nationsgränserna. IR-forskare hade nog tidigare haft en tendens att främst uppmärksamma ekonomiska aktörer samt välartade transnationella rörelser på områden som miljö och mänskliga rättigheter. Nu fick alla en brysk påminnelse om transnationaliseringens baksida, som innebär att inte heller det organiserade våldet längre är förbehållet staten. Studiet av transnationella nätverk och sociala rörelser, som gjort staten mera "porös" och sårbar, har fått nytt bränsle.

Det kan synas oroväckande att en vetenskapsgren är så konjunkturkänslig. Nu skall dock inte beroendet av den världspolitiska händelseutvecklingen överdrivas. Nya perspektiv och modeinriktningar utesluter inte de tidigare och utgör ibland endast ett återupplivande av gamla tankar – på samma sätt som världspolitiken givetvis inte ändrar karaktär över en natt. Det vi betecknar som historiska vändpunkter handlar snarare om dramatiska synliggöranden av mera långsiktiga tendenser.

I ett ännu vidare perspektiv kan ämnesområdets utveckling slutligen ses som en återkommande dialektik mellan paradigmen som betonar *anarki eller ordning* i de internationella relationerna. För anhängarna av olika varianter av en anarkimodell utgör

frånvaron av central auktoritet den internationella politikens mest fundamentala kännetecken. På det internationella planet saknas regeringsmakt, polis och domstolar, som upprätthåller ordningen i nationell politik. Härav följer ett olösligt säkerhetsdilemma, som medför krig och krigsförberedelser. Återkommande krig och våldsanvändning kan åberopas som empiriskt stöd åt anarkimodellen. Våld och hot om våld kan ta sig olika uttryck – idag är det terrorism som står i centrum för uppmärksamheten – men finns alltid närvarande enligt detta synsätt.

Mot detta traditionella paradig står och har alltid stått synsätt som hävdar att anarki inte utesluter ordning i de internationella relationerna. I samband med bildandet av Nationernas Förbund efter första världskrigets slut såg flera forskare folkkräkten och internationella organisationer som ordningens garantier. När realismen kom att dominera IR-forskningen efter andra världskriget, speciellt i USA, blev den svenska engelska skolan en motpol. Förekomsten av ett internationellt samfund och grundläggande internationella institutioner stod i förgrunden för dess företrädare (se t ex Bull 1977). Den engelska skolan upplever idag en renässans, mycket tack vare Barry Buzans (2004) aktiva marknadsföring, och har även spritt sig till andra sidan Atlanten (se t ex Jackson 2000, Holsti 2004). Intresset för regimer, normer och institutioner är också uttryck för ett ordningsparadigm. Den internationella politikens legalisering eller ”juridifiering” har uppmärksammat (*International Organization* 2000). Och på senare tid har det svåröversatta begreppet ”global governance” fått en framträdande plats bland IR-forskare. Grundtanken är att styrnings- och regleringsförsök av olika aktörer på olika nivåer tillsammans leder till ett mått av ordning i dagens internationella relationer.

I spänningsfältet mellan anarki och ordning ligger kanske ämnesområdet internationell politikens kärna. Olika forskare har lagt och kommer att lägga olika tonvikt vid dessa motpoler. En del hävdar att dagens värld är kluven, såtillvida att ordningens paradig gäller i de rika, utvecklade delarna, medan anarkimodellen stämmer bättre in på de fattiga, frustrerade delarna av världen. I alla händelser kommer diskussionen kring de internationella relationernas karaktär att fortsätta, förhoppningsvis med starka inslag av svenska röster.

Referenser

- Bergquist, Mats, 1970. *Sverige och EEC: En statsvetenskaplig studie av fyra åsiktsinriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961-62*. Stockholm: Norstedt.
- Bjöl, Erling, 1968. *Internationell politik*. Stockholm: Aldus.
- Bull, Hedley, 1977. *The Anarchic Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.
- Buzan, Barry, 2004. *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (red), 2002. *Handbook of International Relations*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Djelic, Marie-Laure – Sahlin-Andersson, Kerstin (red), 2006. *Transnational Governance: Institutional Dynamics of Regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ds 2004: 46. *Tänka om världen: Rapport från Omvärldsanalysutredningen*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- Falkemark, Gunnar, 1992. "Rudolf Kjellén – vetenskapsman eller humbug?" i Falkemark, Gunnar (red), *Statsvetarporträtt: Svenska statsvetare under 350 år*. Stockholm: SNS Förlag.
- Galtung, Johan, 1967. *Fredsforskning*. Stockholm: Prisma.
- Goldmann, Kjell, 1971. *International Norms and War Between States*. Stockholm: Scandinavian University Books.
- Goldmann, Kjell, 1979. "Tension Between the Strong, and the Power of the Weak: Is the Relation Positive or Negative?" i Goldmann, Kjell – Sjöstedt, Gunnar (red), *Power, Capabilities, Interdependence*. London: Sage.
- Gustavsson, Jakob – Tallberg, Jonas (red), 2006. *Internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Hart, Paul – Stern, Eric K. – Sundelius, Bengt (red), 1997. *Beyond Groupthink: Political Group Dynamics and Foreign Policy-making*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hettne, Björn, 2001. *Kultur, säkerhet, hållbar samhällsutveckling*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond.
- Hoffmann, Stanley, 1977. "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, 106, s 41-60.
- Holsti, Kalevi J., 1985. *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory*. Boston: Allen & Unwin.
- Holsti, Kalevi J., 2004. *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- International Organization*, 2000. special issue "Legalization and World Politics", vol 54, nr 3.
- Jackson, Robert H., 2000. *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*. Oxford: Oxford University Press.
- Jacobsson, Bengt – Sundström, Göran, 2006. *Från hemvävd till invävd: Europeiseringen av svensk förvaltning och politik*. Malmö: Liber.
- Jönsson, Christer, 1990. *Communication in International Bargaining*. London: Pinter.
- Jönsson, Christer, 1993. "International Politics: Scandinavian Identity Amidst American Hegemony?", *Scandinavian Political Studies*, 16, s 149-165.
- Jönsson, Christer, 2001. "Cognitive Theory", i Kremenyuk, Victor A. (ed), *International Negotiation: Analysis, Approaches, Issues*. 2nd ed., San Francisco: Jossey-Bass.
- Jönsson, Christer – Sundelius, Bengt, 1988. "International Studies in Sweden", paper prepared for 3rd World Assembly of International Studies, Williamsburg, VA, August, 1988.
- Kacowicz, Arie M. – Bar-Siman-Tov, Yaacov – Elgström, Ole – Jerneck, Magnus (red), 2000. *Stable Peace Among Nations*. Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield.

- Kegley, Charles W., Jr., 1980. "The Comparative Study of Foreign Policy: Paradigm Lost?" Institute of International Studies Essay Series, No. 10. Columbia, SC: University of South Carolina.
- Kennedy, Paul, 1987. *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Random House.
- Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S., 1977. *Power and Interdependence*. Boston: Little, Brown.
- Krasner, Stephen, 1982. "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", *International Organization*, vol 36, s 185-205.
- Leifland, Leif – Sundelius, Bengt – Wahlbäck, Krister – Wallin, Gunnar (red), 1997. *Brobyggare: En vänbok till Nils Andréén*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Levine, Robert A., 1963. *The Arms Debate*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lindell, Ulf, 1998. *Modern Multilateral Negotiation*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindell, Ulf – Persson, Stefan, 1986 "The Paradox of Weak State Power: A Research and Literature Overview", *Cooperation and Conflict*, vol 21, s 79-97.
- Lundmark Fredrik (red), 2005. *Kultur, säkerhet och hållbar samhällsutveckling efter 11 september*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond och Gidlunds Förlag.
- Mörth, Ulrika (red), 2004. *Soft Law in Governance and Regulation: An Interdisciplinary Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Nye, Joseph, 1990. *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books.
- Petersson, Bo –Robertson, Alexa (red), 2003. *Identitetsstudier i praktiken*. Malmö: Liber.
- Petersson, Hans F., 1964. *Power and International Order*. Lund: Gleerups.
- Rosenau, James N., 1968. "Comparative Foreign Policy: Fad, Fantasy or Field?" *International Studies Quarterly*, vol 12, s 296-329.
- SOU 1986: 61. *Studier i internationella relationer*. Stockholm: Esselte.
- Statsvetenskaplig tidskrift*, 1981. "Statsvetenskap som fredsforskning", nr 1, s 29-34.
- Statsvetenskaplig tidskrift*, 1982. "Sakkunnigutlåtanden om professur i freds- och konfliktforskning i Uppsala", nr 4, s 305-315.
- Stenelo, Lars-Göran, 1972. *Mediation in International Negotiations*. Lund: Studentlitteratur.
- Sundelius, Bengt –Stern, Eric K., 1992. "Managing Asymmetrical Crisis: Sweden, the USSR and U137", *International Studies Quarterly*, vol 36, s 213-239.
- VR, 2002. *Swedish Research in Political Science: An Evaluation*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Rapport 2002:1.
- Waever, Ole, 1998 "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, vol 52, s 687-727.
- Wahlbäck, Krister (1964) *Finlandsfrågan i svensk politik 1937-1940*. Stockholm: Norstedt.